

Сънливците в България

Недко Недялков

Характерна особеност за тях е липсата на сляпо черво (цекум), която всъщност е характерна за всички гризачи, както и за бозайниците, който се хранят с растителна храна.

Друга характерна физиологична особеност, както показва и тяхното име, е че могат да прекарат голяма част от техния живот в сън, който може да продължи до 6 – 10 месеца. При това състояние телесната температура се редуцира и може да достигне до тази на средата около животните в мястото на хibernация. При застудяване (особено сутрин през пролетта и есента) или неблагоприятно време те могат да изпаднат в краткотрайно вцепенение, наречено *торпор* и да редуцират значително своята температура и активност. Повечето видове са обитатели на горите, но се срещат и такива в пустини – пустинен сънливец

Сънливците (Gliridae) са малка група гризачи, представена с 30 вида, срещани се в Стария свят – Азия, Европа и Африка. Те имат дълга естествена история, като първите сънливци се появяват преди повече от 50 милиона години (еоцен) в Европа. Оттогава те са еволюирали в разнообразни екологични и морфологични групи, като все още е загадка дали техният произход е моно- или полифилетичен.

(селевиния, *Selevinia bedrakdalensis*) или скални местообитания (*Eliomys* и *Myomimus*). В Европа се срещат 6 вида сънливци, от които 4 са установени в България.

Обикновеният

сънливец (*Glis glis*) е нашият най-голям и едър вид, известен още и като съсел, той достига до 160 – 200 гр. преди хibernация. Английското име на този вид European edible dormouse го определя като „ядлив“ сънливец, защото още от древността е бил ценен деликатес на масата на римски императори и вельможи. Днес този вид все още се ценят като деликатес в Словения и Хърватия. Словения има дълги традиции в улова на този вид, като се използват специално направени капани за тях, а от кожата се правят зимни шапки. Обикновеният сънливец се среща в Европа, Кавказ и Мала Азия, а също така и във Великобритания.

тания, където е бил интродуциран през 1902 г. У нас се среща в цялата страна в пояса на широколистните гори, до горната граница на гората (до 1700 м.), особено е привързан към бук и дъб.

У нас се събужда от зимен сън в края на май – началото на юни и е активен до октомври – ноември. Това е един от най-специализираните в хранително отношение сънливци, като основната му храна са жълдите на бука и дъба. Видът е толкова специализиран към храната си, че неговата биология и физиология зависи от наличието на основния хранителен източник и при липса той не е активен (в тези случаи може да спи до 10 месеца) и не се размножава в тези години. Все още остава загадка, как този сънливец „предвижда“ кога няма да има жълди през годината и остава неактивен. Вероятно заради тези особености в биологията този сънливец може да живее до 3 – 5 г., в Англия има случаи (данни от маркирани животни) доживели до 14 г. в природата, което е рекорд за гризач с такива размери.

Обикновеният сънливец се размножава само веднъж през активния сезон. Ражда 1 до 13 малки, но обикновено от 5 до 8, които се появяват голи и слепи, но бързо нарастват (наддават до 1 – 2 гр. дневно) и след около месец достигат до 40 гр. Сънливците стават половозрели на следващата година (след една хибернация), но повечето женски се размножават на втората година. Този вид е доста социален и издава характерни пискливи звуци, по които може лесно да се регистрира неговото присъствие.

Обикновен сънливец (Glis glis) – нашият най-едър сънливец, известен още и като съсел

За жилища и укрития използва кухни, хралупи и дупки по дървета, като не прави собствени гнезда. Заема охотно също и къщички за пойни птици, като е възможно да разшири значително отвора на дървената къщичка, за да се настани в нея.

Обикновеният сънливец може да навлезе и да се засели в къщи или хижи в близост до гора, да нанесе доста щети и да предизвика неудобство на обитателите.

Хибернацията прекарва в специално изградени дупки (хибернакули) в земята на дълбочина до 70 см., като няколко животни могат да спят заедно.

Горският сънливец (*Dryomys nitedula*) се различава лесно от останалите наши сънливци по наличието на черна маска на лицето, започваща от муцуната до основата на ушите. Това е сънливецът с най-голям ареал, като се среща от Централна Европа на запад до Монголия на изток, и от Латвия на север до Израел на юг. У нас това е най-разпространеният вид сънливец и се среща в цялата

Горският сънливец (Dryomys nitedula) има характерна черна маска на лицето

страна от морското равнище до 2000 м.н.в. в планините. Среца са в разнообразни местообитания - широколистни и смесени гори, храсти, стари лозя и овощни градини. Храната му е разнообразна и може да включва както растителни компоненти (различни плодове), така и насекоми, яйца и малки на пойни птици. У нас в Югоизточна България горският сънливец се събужда през втората половина на март и е активен до октомври – ноември. През този активен сезон той се размножава два пъти, като е възможно и трето поколение при топла есен в южните части на страната. Женската ражда 3 – 4 малки. Малките стават самостоятелни след 4 – 5 седмици и започват да излизат от гнездото и да изследват заобикалящите ги местообитания. За изхранването и грижата е отговорна само майката.

Сънливците стават половно зрели на втората година, след една хибернация.

Горският сънливец живее в храпуни и дупки по стари дървета или в специално изградени кълбовидни гнезда до листа, постлани с мъх и лишеи, но доста по-рехаби от тези на лешниковия сънливец.

Охотно заема и къщички за пойни птици. Понякога може да изяде малките или яйцата на пойни птици (синигери, мухоловки и др.) преди да се настани в къщичката. Обикновено в тези къщички гнездата са изградени от мъх, като в ъглите на къщичката акумулира големи количества екскременти. Горският сънливец е нощно активен, като става активен след залез и продължава до сутрин преди изгрев.

Преди хибернацията сънливците достигат до 35 – 50 гр. Може да живее до 6 г. в природата, но на затворено и до 8 г.

Лешниковият сънливец (*Muscardinus avellanarius*) е нашият най-гребен вид, достига до тегло от 30 гр. Среца се в Европа от Англия до Русия, с прилежащите територии на Мала Азия (Черноморските планини). У нас обитава основно планините, като се среща и госта над линията на гората (в зоната на клека), по-рядък е в ниските части на страната. Този вид предпочита горски местообитания с добър подлес, а също така крайнини на гори където има разнообразна храстова растителност – малини, къпини, глог, хвойна и др.

Този сънливец изгражда характерни кълбовидни гнезда (6 – 12 см в диаметър), но може също така да заема дупки, храпуни или пространствата под кората на стари дървета. Един сънливец може да има до 3 – 4 гнезда, като не използва тези от предишната година.

Гнездата са няколко вида – пролетни и зимни, изградени са от лико, тревички и листа от заобикалящата растителност. Женските имат по-големи

и здрави гнезда, изградени на няколко слоя, а мъжките са доста рехави. Зимните гнезда се разполагат директно на земята или под стари дънери, те са с големина на бейзболна топка и са много плътно изградени, дори водоизолирани. В къщичките той също си прави кълбовидни гнезда.

Храната на лешниковия сънливец е основно растителна, но може да съдържа и животински компоненти. През пролетта той се храни със сок и цвят от различни плододайни дървета и храсти, през лятото с различни плодове, а през есента към диетата си добавя и висококалорични жълъди. Интересно е, че за да отвори един жълъд на леска му е необходим почти половин час. По изягнените жълъди остава характерен отвор, по който може лесно да се разпознае и регистрира неговото присъствие. В Англия и Германия са направени две големи национални проучвания (The great nut hunt) върху съвременното разпространение и статус именно чрез събиране и анализиране на изягнени лешници.

Лешниковият сънливец се размножава два пъти през годината, рядко има и три поколения. Женската ражда 3 – 4 малки. Младите, родени през ранна пролет на възраст 2 – 3 месеца, също могат да размножават. Скорошни генетични изследвания показват, че женските

и мъжките могат да имат по няколко партньора, като дори малките от едно котило може да са от различни бащи.

Нощноактивни са, подобно на останалите наши сънливци активността им започва след залез слънце и продължава до сутринта.

Лешников сънливец (Muscardinus avellanarius) в състояние на торпор

Естественото гнездо на лешников сънливец (M. avellanarius) е доста добре скрито сред храсти и не е лесно да се открие

Мишевиден сънливец (Myomimus roachi) – един от най-редките и слабопроучени бозайници в Европа

Хибернира около 6 месеца между октомври и април. Лешниковият сънливец обитава малка територия и не се отдалечава много, обикновено до около 150 м. в радиус. Младите, когато се разселват и търсят да заемат територия, могат да изминат до 500 м. като е възможно да прекосят и открити територии. Може да живее до 6 г. в природата (маркирани сънливци от Литва), което си е рекорд за гризач с такива размери. За сравнение – полевки с неговите размери рядко доживяват до 20 месеца.

Мишевиденият сънливец (*Myomimus roachi*) е един от най-слабо проучените и редки сънливци (бозайници). Среща се в Югоизточната част на Балканите – България, Югоизточна Тракия, има и няколко изолирани находища по западното крайбрежие на Анадола.

Историята по неговото откриване и доста интересна. В края на 50-те години на XX век група учени извършват фаунистични и паразитологични проучвания на гребните бозайници в Югоизточна България и сред улова има няколко екземпляра от сиви мишеподобни гризачи (за разлика от другите наши сънливци

мишевиденият няма рунтава опашка), които не приличали на нищо известно от Европа и района. След справка с литературата се оказало, че това е нов вид и род бозайник за фауната в Европа, тогава е бил отнесен към вид мишевиден сънливец (*Myomimus personatus*), срещащ се на повече от 3000 км. от България в планински район между Иран и Туркменистан. След последващи внимателни изследвания на анатомията и морфологията на черепа се оказва, че

нашите мишевидни сънливци са доста различни от тези в Туркменистан и дори са отделени и описани като нов вид от руската териоложка Олга Россолимо – български мишевиден сънливец (*Myomimus bulgaricus*). Но историята не свършва дотук. Оказва се, че немски изследовател е уловил един млад мишевиден сънливец край гр. Несебър през 1935 г., но е бил грешно определен като гургински сънливец и е останал неизвестен за повече от 30 г. докато не е бил преопределен. След внимателно сравняване на нашите сънливци, се оказва, че те са идентични с тези на вид сънливец, описан (под името *Philistomys roachi*) от късно плейстоценски сегменти през 1937 г. от територията на днешен Израел. Това е един от редките случаи, когато един фосилен вид, смятан за изчезнал, „възкръсва“ – феномен, известен в биологията като „Лазаров ефект“.

У нас се среща в района на Югоизточна България (Сакар, Странджа, Източни Родопи), като за разлика от другите наши сънливци избягва горски местообитания, предпочита полуоткрити тревни местообитания с единични или групи

стари дървета (дъб, круша, орехи, черници и др.). Заема охотно поставени дървени къщички за сънливци и е единственият сънливец, който се размножава в тях.

Видът живее и в хралупи и дупки в стари дървета, като за изграждане на гнездата си използва листа и кора от дърветата.

Първи се събуждат мъжките сънливци в края на април, а след няколко седмици и женски. Сънливците са загубили около $\frac{2}{3}$ от телото си по време на хибернацията. През следващите седмици след събуждането

си те се хранят усилено, за да възстановят част от телото си и да се подготвят за размножителния сезон. Бременни женски се намират в началото на юни, а първите малки се появяват в края на същия месец. Женската ражда до 9 голи и слепи малки и има само едно поколение на година. Женските имат 7 двойки сукални зърна, най-много сред сънливците. Малките нарастват бързо и на възраст от 3 – 4 седмици (с тегло около 15 гр.) започват своите първи самостоятелни разходки извън гнездото. Активизира се малко след залез и е активен до изгрев.

В края на юли възрастните мъжки сънливци заспиват, като преди хибернацията достигат до 70 гр., а след няколко седмици заспиват и женските, които са останали да се грижат за малките. На младите сънливци ще им трябва още време, за да се подготвят за зимата, така че активни сънливци се откриват до края на септември и първата половина на октомври.

Все още се знае малко за биологията и екологията на този вид – с какво се хра-

Мишевиден сънливец (Myomimus roachi) – майка със своите малки в къщичка, поставена за мониторинг на сънливци
Снимки: Недко Недялков

ни, какви са му взаимоотношенията с останалите сънливци и дребни бозайници, защо заспива толкова рано, въпреки високите температури в района на Югоизточна България, къде прекарва зимата и др. Видът е строго защитен и е включен в Червената книга като „уязвим“.

У нас има няколко съобщения и за **градински сънливец (Eliomys quescinus)**, но до момента няма сигурни доказателства за неговото намиране. Преопределени стари музейни материали показват погрешно определени горски сънливци, а в един случай и мишевиден сънливец! Като се има предвид и неговото съвременно разпространение и намаляваща популация в целия му ареал е малко вероятно този вид да се среща у нас. Най-близките находища на вида са по крайбрежието на Западните Балкани.

Биологията и екологията на сънливците у нас не е добре проучена. През последните няколко години бяха поставени дървени къщички (над 160 бр.) в няколко района на Югоизточна България, за да се съберат данни за тяхната био-

логия и екология, и особено за редкия и слабопроучен мишевиден сънливец (*M. roachi*). Оказа се, че сънливците заемат охотно поставени дървените къщички, които те използват за убежище или да се размножават. Това прави лесно тяхното проучване и мониторинг.

През последните няколко десетилетия бяха разкрити интересни детайли от биологията на обикновения, горския и лешниковия сънливец от няколко популации в Западна и Централна Европа. Обаче за останалите 30 вида сънливци се знае много малко или нищо. Някои от тях са известни само по няколко екземпляра в музейни колекции или се срещат в отдалечени и трудно достъпни райони.

Поради големия интерес към тази група бозайници на всеки 3 години се организира среща на ученията и изследователите на сънливците от цял свят, на която се споделят идеи, опит, мнения за различни аспекти от тяхната биология, екология, таксономия и опазване. Такава среща бе организирана и в България през 2022 г. в гр. Свиленград, в която взеха участие повече от 80 учени от 20 страни. ■

Д-р Негко Негялков е завършил „Екология“ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. През 2014 г. защитава дисертация по зоология към Национален природонаучен музей – БАН, в момента е уредник на Палеонтологичен музей „Д. Ковачев“ – Асеновград, филиал на НПМ-БАН. Научните му интереси са свързани с проучване и опазване на дребните бозайници в България и Палеарктика, а също така и с изследване хранителната биология на различни видове хищни птици и сови.

Гнездещите пингвини „придормват“ до 10 000 пъти в денонощие

Известно е, че пингвините са едни от малкото нелетящи птици, които обитават само Южното полукълбо и то главно ледения континент Антарктида. Познати са около 18 вида, които обикновено живеят в многобройни популации, предимно по крайбрежието на Антарктида и скалистите острови около континента, където излюпват и отглеждат своите малки. В представите на много хора всички те са студенолюбиви птици, но тази представа не е съвсем точна, защото 3 вида от познатите досега пингвини обитават топлия тихоокеански остров Галапагос, а един вид живее и в Южна Африка.

През размножителния период повечето антарктически пингвини образуват многобройни колонии на избрани от тях скалисти острови, където строят десетки, а често и стотици гнезда в непосредствена близост едно до друго. Още от строежа на гнездата, а по-късно и по време на излюпването, участват както женските, така и мъжките пингвини, които често се сменят във връзка с изхранването си. Шумът в тези гнездови колонии е винаги доста голям, тъй като движението и смените са непрекъснати, а често някои пингвини се опитват да крадат от яйцата на съседите и биват шумно изгонени. Около гнездовите колонии се навъртат и нежелани хищници, което задължава родителите да бъдат постоянно нащрек, за да опазват бъдещото си поколение. Всичко това е пречка за нормален сън и почивка на гнездещите пингвини и това е дало повод на един екип от немски, френски

и южнокорейски изследователи да извършат специално изследване върху протичането на съня при гнездещите пингвини. Още повече, че при някои видове пингвини гнезденето и излюпването протича твърде дълго, понякога до 37 дни!

Обект на изследването са пингвини от вида *Pygoscelis antarcticus*, а мястото на гнездовата колония е о-в Кинг Джордж от системата на Южните Шетландски острови, недалече от българската антарктическа научна база. За целите на проучването, освен преки и дистанционни наблюдения на гнездящите птици с фотокамери, са използвани и специални уреди и апарати за регистрация на мозъчната дейност и продължителността на съня, поставени на 14 птици от една гнездова колония на острова. Резултатите от изследването са публикувани в ноемврийския брой на международното списание Science.

Изненадващо и за авторите на изследването се оказало, че гнездящите пингвини са почти в постоянно будно състояние, тъй като техният сън продължавал само няколко (средно по 4!) секунди. За сметка на това те „придормвали“ до 10 000 пъти в денонощието и по този начин били постоянно „на стража“ на своето гнездо. Регистрацията на мозъчната активност показала, че те могат да „спят“ както едновременно с двете полукълба на мозъка, така и само с едно от тях, докато другото било напълно активно. Подобно „спане“ само с едното полукълбо досега е познато и при други животни и хора с т. н. „полубуден сън“, но подобно секундно „придормване“ до 10 000 пъти в денонощие засега е установено само при антарктическите пингвини. Изследванията на авторите продължават с цел по-точно разкриване и на нервни биологичните и морфологични особености на мозъка на пингвините за поддържане на такъв своеобразен сън.

По Scientific American и Наука и Жизнь